

Inzichten van de deelnemers

PARTICIPATIE PROCESSEN

De democratisering van erfgoedkeuzes en het inzetten van erfgoed in maatschappelijke vraagstukken.

Inzichten van de deelnemers

PARTICIPATIE PROCESSEN

In dit boekje presenteren we de belangrijkste inzichten die zijn opgedaan in het lab: participatieprocessen. Neem een kijkje in de keuken van de deelnemende erfgoedprofessionals. We hopen dat dat een schat aan inspiratie en nuttige tips voor je oplevert!

DE ERFGOEDPARTICIPATIE-LABS

In 2021 vond de tweede ronde van de erfgoedparticipatie-labs plaats, georganiseerd door de ErfgoedAcademie onder het motto **'Samen denken – Samen doen – Samen creëren'**. Het Verdrag van Faro, dat in de komende jaren in Nederland waarschijnlijk geratificeerd wordt, benadrukt de maatschappelijke en verbindende waarde van erfgoed en het belang van deelname door de samenleving. Erfgoed is van en voor iedereen en erfgoed maken we samen. Denk aan het participatief herwaarderen van museale collecties, een nieuw leven geven aan brugwachtershuisjes en andere lege panden door lokale initiatiefnemers of het meewerken van vrijwilligers aan archeologische vondsten.

Hoe betrek je bewoners en (erfgoed)gemeenschappen bij jouw erfgoedopgave? Hoe kun jij initiatieven van anderen ondersteunen? Hoe zet je erfgoed in bij maatschappelijke vraagstukken? Als je in wilt spelen op de nieuwe plek van erfgoed in de maatschappij, heb je als erfgoedprofessional een andere manier van denken en van doen nodig. Het is steeds experimenteren en reflecteren. In de erfgoedparticipatie-labs werd onderzocht wat dat betekent in de praktijk.

In een reeks online- en offlinebijeenkomsten gedurende een periode van zes maanden kwamen een mix van erfgoedmensen samen: van gemeente-ambtenaren, projectontwikkelaars, zzp'ers, medewerkers van musea, vrijwilligers en initiatiefnemers tot praktijkgerichte onderzoekers. Elke deelnemer werkte aan een eigen casus en samen gingen ze op zoek naar de antwoorden op de complexe vragen waar ze nu voor staan.

THEMA PARTICIPATIEPROCESSEN

Door het werken aan casussen, bekijken van bestaande tools, intervisie, rollenspel en het bezoeken van erfgoedlocaties gingen de deelnemers dieper in op participatieprocessen. De deelnemers zochten handvatten om erfgoedkeuzes samen met verschillende belanghebbenden en (erfgoed)gemeenschappen te maken en in te zetten bij maatschappelijke vraagstukken, zoals sociale verbinding en ruimtelijke ontwikkelingen. De focus lag op de verschillende rollen in trajecten (wie doet wat en wanneer?) en het verminderen van de geconstateerde kloof tussen systeem- en leefwereld door betere communicatie, nieuwe werkwijze en een herpositionering van erfgoed en de rol van de professional.

*Aan het werk tijdens een bijeenkomst,
foto gemaakt door Joost Enkelaar*

CILIA BATENBURG

Zelfstandig kunsthistorica, curator en projectleider

Tijdens dit lab viel het mij weer op **dat participatie vooral een kwestie is van aandacht en zorgvuldigheid**. Daar moet vanuit een systeemwereld, waar het participatieproces vaak een werkproces is, rekening mee worden gehouden. Vanuit de leefwereld is het namelijk eerder iets wat men uit betrokkenheid in de vrije tijd doet. Het vinden van **een goede balans tussen deze twee sferen** is een uitdaging, maar ook de sleutel naar een succesvol participatietraject. Vanuit de systeemwereld moet er dus tijd worden begroot en ingepland om ruimte te creëren voor sociale betrokkenheid.

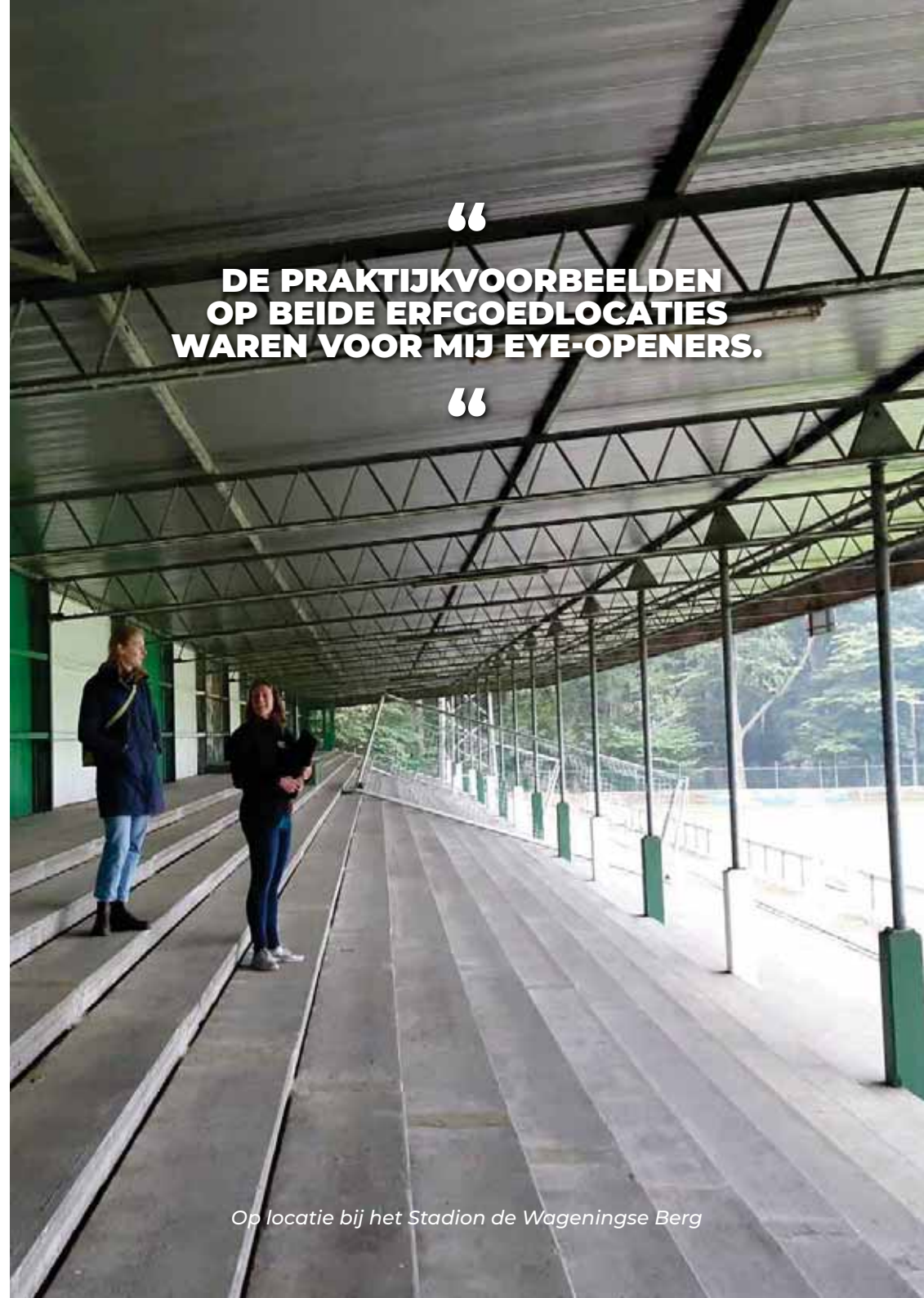

“
PARTICIPATIE IS VOORAL
EEN KWESTIE VAN AANDACHT
EN ZORGVULDIGHEID.
”

JACK ARIES

Erfgoedvrijwilliger

Als erfgoedvrijwilliger en kartrekker van een werkgroep, die als doel heeft een funerair erfgoedproject op de kaart te krijgen bij de gemeente, vond ik het erfgoedparticipatie-lab inspirerend en leerzaam. Vooral de (praktijk-voorbeelden) labs op beide erfgoedlocaties waren voor mij eye-openers. Participeren in/je inzetten voor erfgoed is complexer dan verwacht. Ook **de opbouw van een nieuw netwerk en elkaar helpen** blijkt voor mij waardevol. Ik kreeg inzicht in diverse partijen/rollen/taken/belangen/doelstellingen, kwartier-maken, hoe werkt deep-democracy. **Wanneer is er meer kans van slagen: met vertrouwen dialoog aangaan, ken elkaars doelen/motivaties – samen werken/samen maken – consensus en kansen (good practices) vinden, zorgen voor de invulling van een wederzijds belang in behoud en ontwikkeling van erfgoed.**

“
**DE PRAKTIJKVOORBEELDEN
 OP BEIDE ERFGOEDLOCATIES
 WAREN VOOR MIJ EYE-OPENERS.**
 ”

COEN SCHUURMANS STEKHOVEN

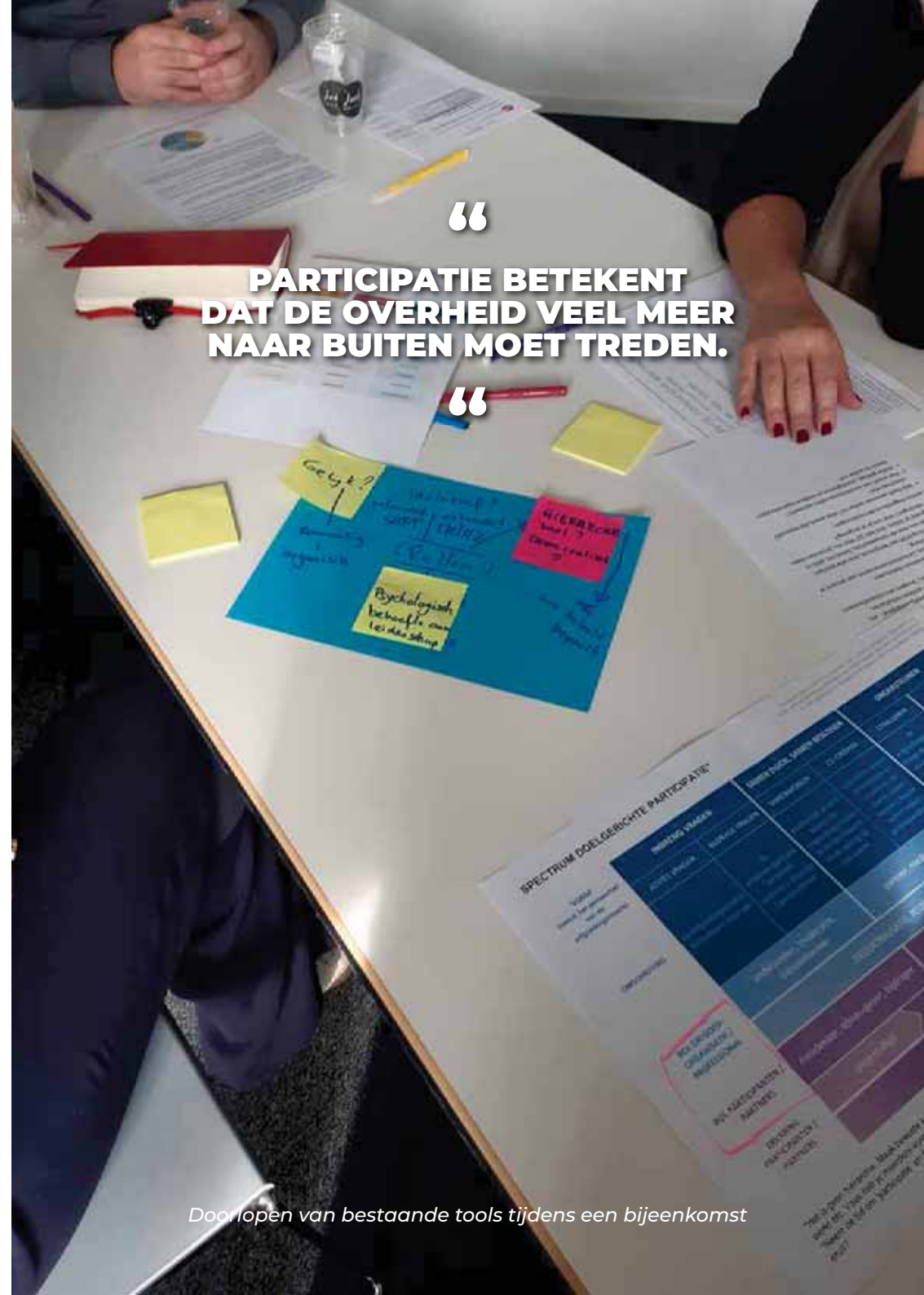
Beleidsmedewerker Erfgoed, Provincie Noord Brabant

Bij de Provincie Noord-Brabant willen wij aan de slag met participatie, een thema dat steeds belangrijker zal worden. Wanneer de omgevingswet dadelijk eindelijk wordt ingevoerd, en als het Verdrag van Faro door Nederland wordt geratificeerd, zal participatie zelfs 'moeten'. Los van dit 'moeten', zou je het als overheid zelf eigenlijk ook moeten willen.

We leven in een tijd waarin steeds meer mensen zich vervreemd voelen van de overheid; de kloof tussen burger en politiek groeit. Een participatieve benadering, mits goed uitgevoerd, kan hier uitkomst bieden door een proces van democratisering en bestuurlijke vernieuwing in gang te zetten. Binnen het participatieve model opereren burgers, belangenorganisaties en overheden immers als **gelijkwaardige partners**. De overheid beslist dan niet langer over, maar mét de burger. Inwoners krijgen zo veel meer invloed op hun directe omgeving.

Hoewel participatie dus een krachtig middel is, zijn er ook risico's aan verbonden. Allereerst zullen overheden hun huidige werkwijze drastisch moeten wijzigen. Dit vergt een groot aanpassingsvermogen. Zijn alle overheden hier klaar voor? Ook zal je ervoor moeten waken dat de meest mondige burgers de stemmen van anderen niet gaan verdringen. Tot slot zal participatie nooit een verkapte bezuiniging mogen zijn. **Participatie betekent niet dat de overheid zich terugtrekt, juist het tegenovergestelde; de overheid zal veel meer naar buiten moeten treden!**

HETTY LAVERMAN- BERBÉE

AWN Vereniging van Vrijwilligers in de Archeologie

'Pas als je je theorie omzet in praktische handelingen komt het publieke leven om de hoek kijken. In de kunst onderzoek je op theoretische wijze wat je in het publieke leven praktisch kunt doen.' (van René Gude, 2016, Het agoramodel: De wereld is eenvoudiger dan je denkt, ISVM)

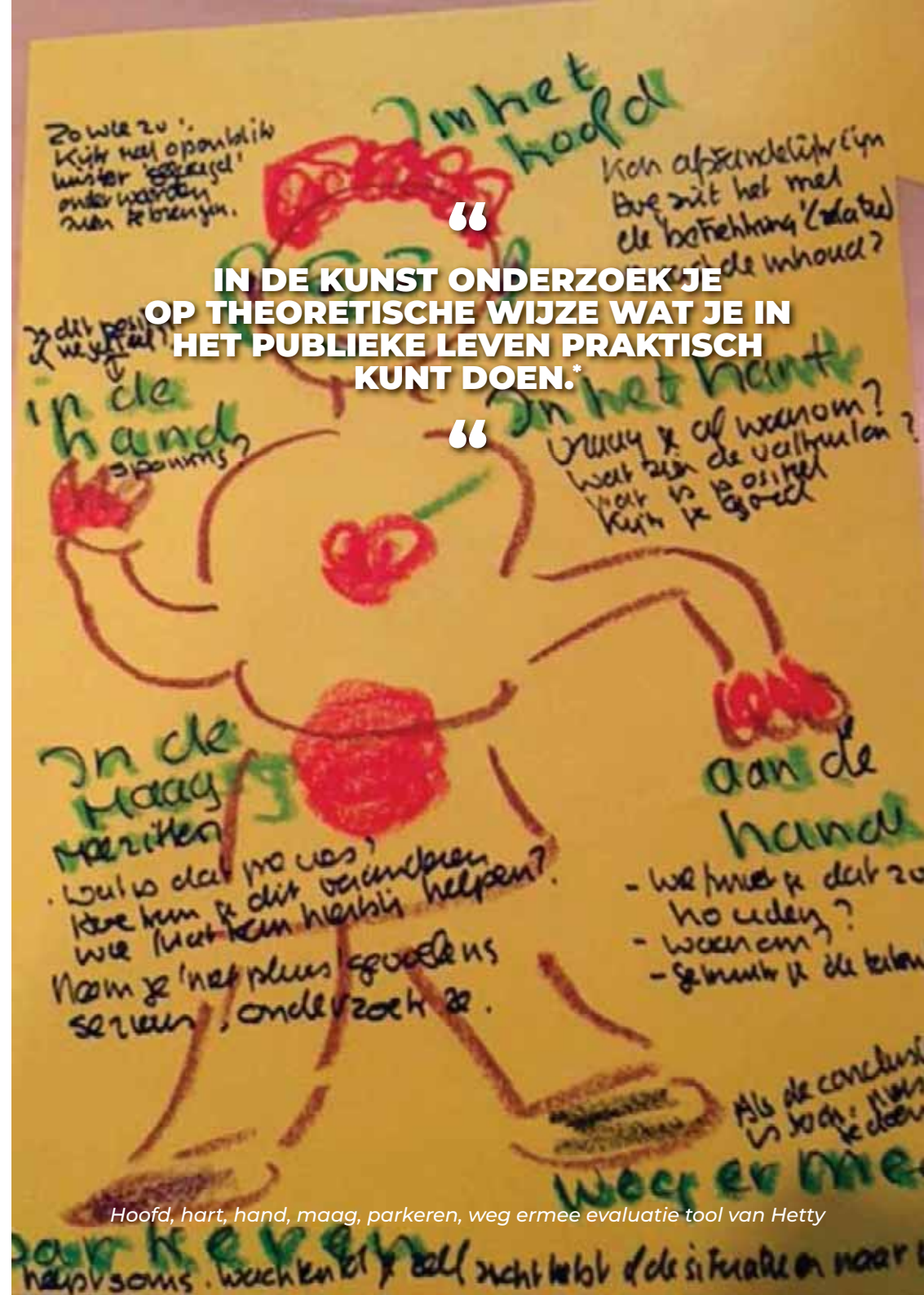
Het gaat er om **de taal voor het formuleren van gemeenschappelijke doelen, belangen en verantwoordelijkheden te spreken**. Individualisme is een werkbare, maar tegelijkertijd zeer minimalistische strategie om een maatschappij te vormen.

Waar gaat Faro over? Zingeving. Collectieve zingeving. Gemeenschapszin.

Collectieve zingeving is 'het bedwingen van de neiging te versimpelen als de buitenwereld complexer lijkt te worden. Collectieve zingeving, het kan, het moet. Je kunt een bestemming geven aan alle sferen; aan privégezinnen, private firma's, publieke verenigingen/ stichtingen en politieke eenheden. Het is bewerkelijk, maar het kan...Door onze plek in de collectieven beter te bepalen, krijgen we namelijk ook op onszelf meer zicht.' (Gude, 2016)

Aan het einde van de labs hebben we een evaluatietool gebruikt en dat heb ik bijgewerkt: Hoofd, hart, hand, maag, parkeren, weg ermee. Als iets nog in de maag zit, moet je daar iets mee. Iets moet anders: iets met jezelf of iets in je omgeving. Dat vraagt verder onderzoek en dat kan leiden tot gedragsverandering en zelfontwikkeling.

*van René Gude, 2016, Het agoramodel: De wereld is eenvoudiger dan je denkt, ISVM

Hoofd, hart, hand, maag, parkeren, weg ermee evaluatie tool van Hetty

Praktijkvoorbeelden – lessons learned

- Cilia Batenburg – Vaandels en Verhalen project, Stedelijk Museum Schiedam
- Azadeh Arjomand Kermani – placemaking
- Nicole Cloudt – stadmakers project
- Natascha Boerkamp - herbestemming met maatschappelijk doel
- Hetty Laverman Berbée – schootsvelden Naarden (en het Geopark)

SUBJECT, CONSUMER, CITIZEN: QUICKFIRE CONCEPTS

SUBJECT	CONSUMER	CITIZEN
DEPENDENT	INDEPENDENT	INTERDEPENDENT
TO	FOR	WITH
RELIGIOUS	MATERIAL	SPIRITUAL
DUTY	RIGHTS	PURPOSE
OBEY	DEMAND	PARTICIPATE
RECEIVE	CHOOSE	CREATE
COMMAND	SERVE	FACILITATE
RADIO	TELEVISION	INTERNET
BUREAUCRACY	HIERARCHY	PLATFORM
SUBJECTIVE	OBJECTIVE	DELIBERATIVE

“
**WEES BEWUST VAN
 MACHTSDYNAMIEKEN.
 HOE GA JE DAARMEE OM?**
 ”

“
**STEL DUIDELIJKE
 KADERS. COMMUNICEER
 ER GOED OVER.**
 ”

“
**HET IS EEN
 LEERPROCES VOOR
 ALLE PARTIJEN.**
 ”

“
**DE DISCUSSIES IN HET LAB
 HIEPEN IN DE VOORBEREIDING
 VAN DIT WEBINAR.**
 ”

DORIAN MEIJNEN

Conservator Rijkscollectie, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Ik ben het erfgoedparticipatie-lab met een open blik in gegaan. Ik had vooraf niet persé een probleem waar ik tegenaan liep, maar wel een ideaal: meer mensen (het liefst alle) betrekken bij de Rijkscollectie. Dit is een ideaal dat groter is dan de tijd die we hadden voor het lab, dus van tevoren wist ik al dat het bereiken van mijn ideaal meer tijd zou kosten.

Toch heeft het lab me **bewust laten nadenken** over de kwestie en door er met mensen over te praten heb ik veel ideeën en inspiratie opgedaan, die ik kan inzetten in mijn werk. Ook heeft het lab me een netwerk opgeleverd dat een brug kan slaan tussen de Rijkscollectie en een (nieuw) publiek. Er zijn zelfs concrete samenwerkingen gestart om **de collectie op nieuwe plekken zichtbaar te kunnen maken en nieuwe verhalen te vertellen**. Ik hoop door deze verkenningen een set van 'good practices' te hebben, die ik kan doorzetten op andere plekken. Een goede start voor veel moois dus!

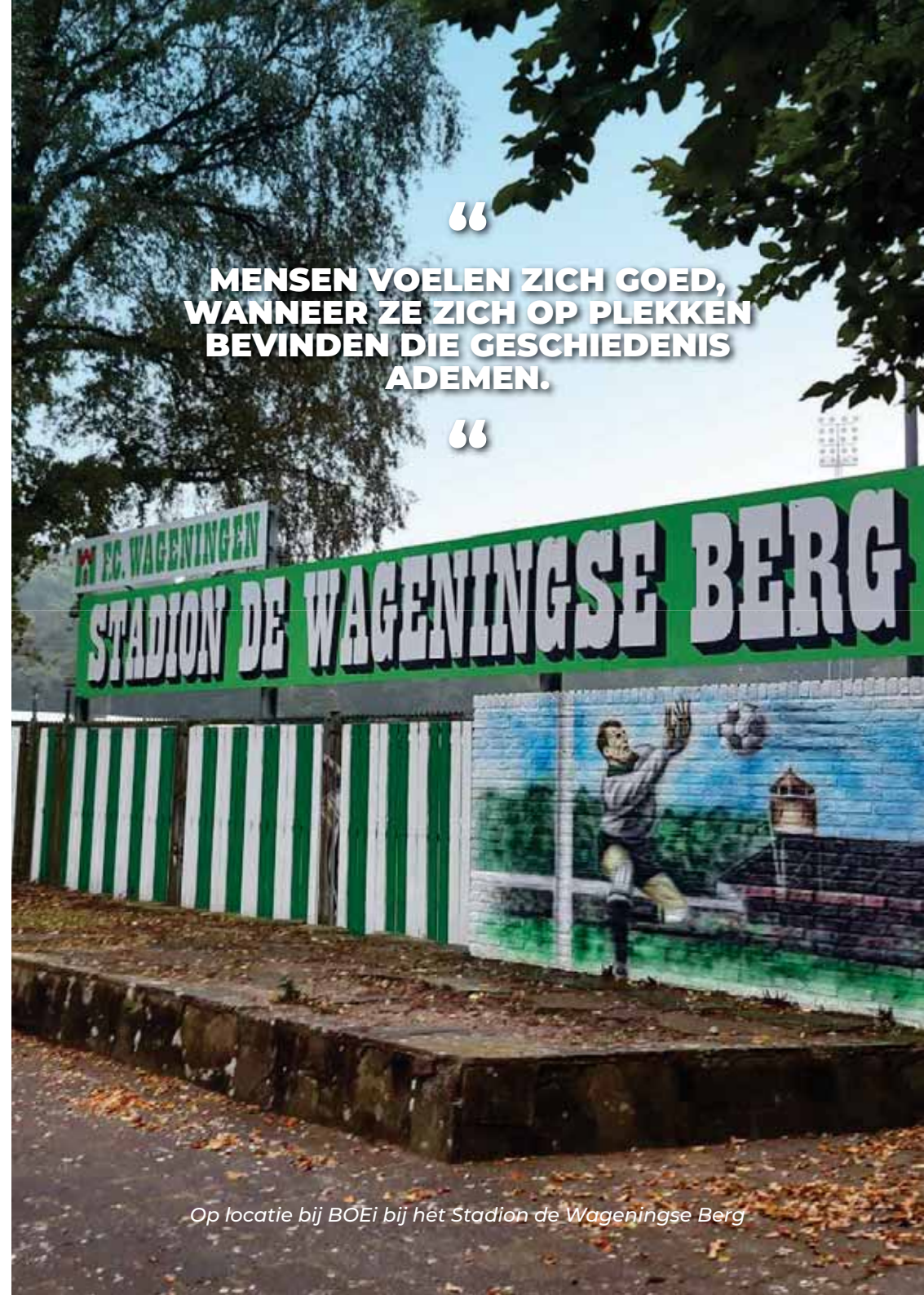
“
**MIJN IDEEAAL: MEER MENSEN
 (HET LIEFST ALLE) BETREKKEN
 BIJ DE RIJKSCOLLECTIE.**
 ”

MENJE ALMEKINDERS

Projectleider kernkwaliteiten en expertise-ontwikkeling, BOEi Nationale Maatschappij tot Restaureren & Herbestemmen van Cultureel Erfgoed

Identiteitvolle plekken zijn belangrijk voor ons welzijn. Mensen voelen zich goed, wanneer ze zich op plekken bevinden die geschiedenis ademen. **Identiteit en erfgoed maak je niet op de tekentafel**, maar worden belichaamd door de mensen die actief zijn op die plekken. Idealiter wordt die wetenschap het uitgangspunt bij alle geïnstitutionaliseerde partijen die zich bezighouden met ruimtelijke vormgeving en ontwikkeling.

Het is belangrijk dat dat besef indaalt en dat die mensen, laten we ze de erfgoedgemeenschap noemen, een officiële positie in veranderprocessen krijgen, een stem, een mandaat misschien ook wel. Laat hen meedenken in de toekomstige identiteitsvorming, en borg de opbrengst daarvan. Dat is bijvoorbeeld mooi gelukt bij I'm Binck in Den Haag, waar we op bezoek waren tijdens een van de bijeenkomsten. De gebruikers van de Binckhorst hebben op eigen initiatief de kernwaarden van het gebied geformuleerd. Het is hen daarna gelukt om ze op te laten nemen in het Omgevingsplan, waarmee ze ook als inspiratie voor het beeldkwaliteitsplan gelden. Daarmee zijn we een stapje dichterbij het consolideren van de kracht van de Binckhorst: **het erfgoed als inspiratie voor de toekomst**.

“
**MENSEN VOELEN ZICH GOED,
 WANNEER ZE ZICH OP PLEKKEN
 BEVINDEN DIE GESCHIEDENIS
 ADEMEN.**

“

JULIANA RODRIGUEZ

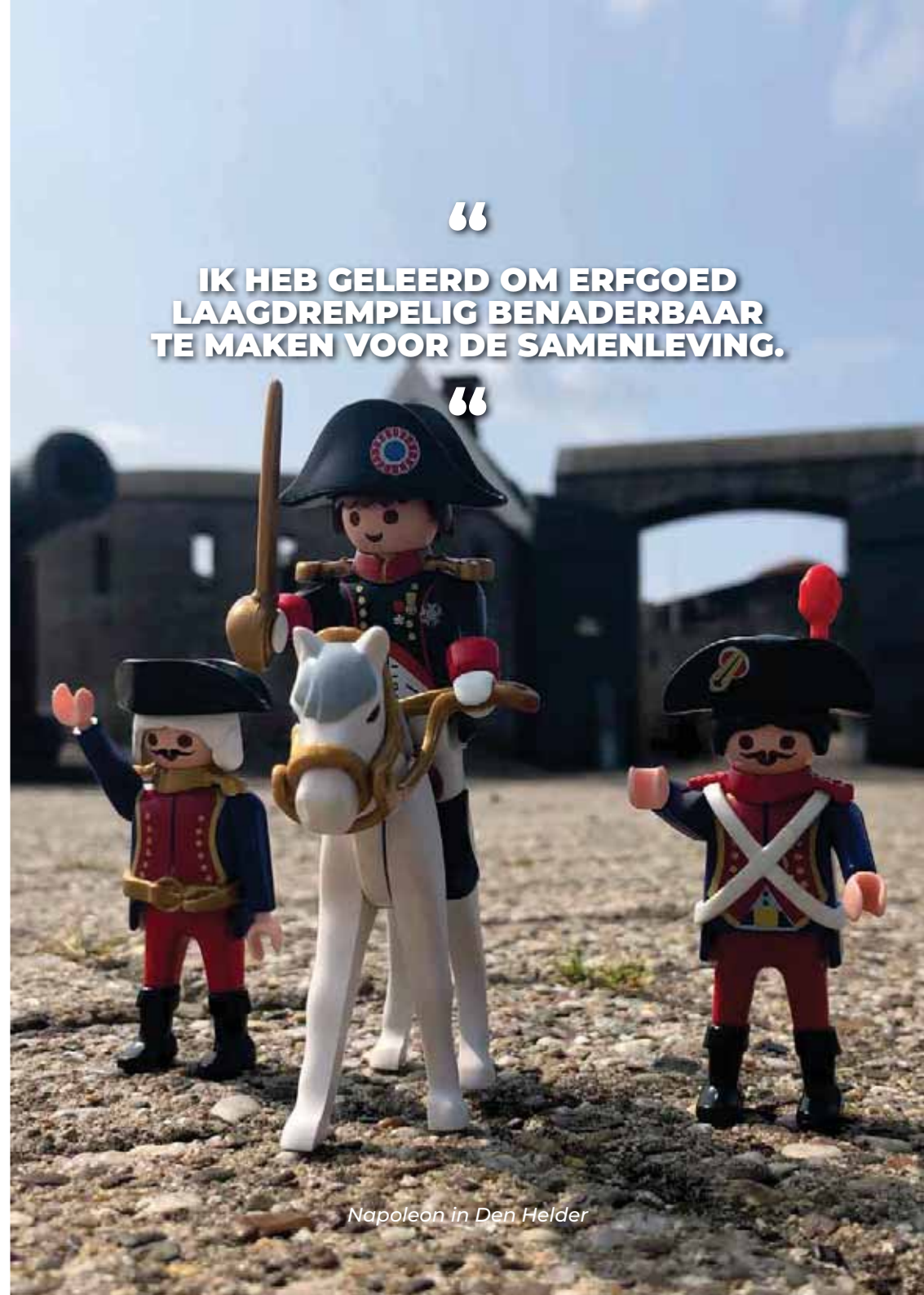
Architect en erfgoedvrijwilliger

Tijdens de labs heb ik geleerd om erfgoed laagdrempelig benaderbaar te maken voor de samenleving. Ik werd ook gemotiveerd om verschillende verbindingen tussen erfgoed en samenleving te gaan verkennen. Bijvoorbeeld, binnen de Stelling van Den Helder (begin 19^e eeuw) hebben wij een AZC en wij zouden erfgoed kunnen gebruiken om mensen uit verschillende culturen en inwoners van de stad bij elkaar te brengen.

De doelen van het project zo helder mogelijk opschrijven, helpt om een werkstructuur te bepalen. En door de **verhalen persoonlijk te maken, dichtbij de mensen**, wordt de samenleving bewust gemaakt van het belang van het erfgoed in de directe omgeving.

Op deze manier kunnen mensen zich meer aangetrokken voelen tot erfgoed en een actieve rol gaan nemen voor het behoud daarvan.

Fort Kijkduin in Den Helder is in de tijd van Napoleon gebouwd. Napoleon is zelf naar Den Helder gekomen om de strategische ligging te kunnen inspecteren. Ik heb de foto met een Napoleon Playmobil poppetje genomen om het ludiek te maken, laagdrempelig.

“
**IK HEB GELEERD OM ERFGOED
 LAAGDREMPELIG BENADERBAAR
 TE MAKEN VOOR DE SAMENLEVING.**
 ”

Napoleon in Den Helder

KOOSJE SPITZ

Adviseur erfgoed bij de Nederlandse Unesco Commissie

Het woord participatie komt veel voor in erfgoedbeleid, ook binnen de kaders van de Unesco-verdragen en programma's. Maar wat verstaan we onder participatie? Waarom is participatie belangrijk en hoe ziet een participatieproces eruit? Met deze vragen ging ik het lab in.

Een waardevolle ervaring, in de eerste plaats vanwege de diversiteit aan deelnemers en de uiteenlopende ervaringen die iedereen meebracht. Ik hoopte op één methodologie, maar ik kreeg er wel twintig gepresenteerd. **Geen one size fits all, elke casus kent een eigen proces. Niet zo zeer één met een begin en eind,** zoals we leerden van de Binckhorst. In het lab spraken we over de verschillende rollen in het participatieproces, over de noodzaak om behoeften goed in kaart te brengen en de verwachtingen van alle betrokkenen helder te krijgen.

Wat ik het meest leerzaam vond, is te begrijpen dat participatie een mindset is. Het vraagt om een andere werkwijze, ook van beleidsmakers. **Het kost tijd, vereist luisteren en de uitkomst staat van tevoren niet altijd vast. Participatie is dus geen vinkje op een to-do lijst, maar een integraal onderdeel van erfgoedbehoud en beheer.**

Community Participation for Local Climate Adaptation

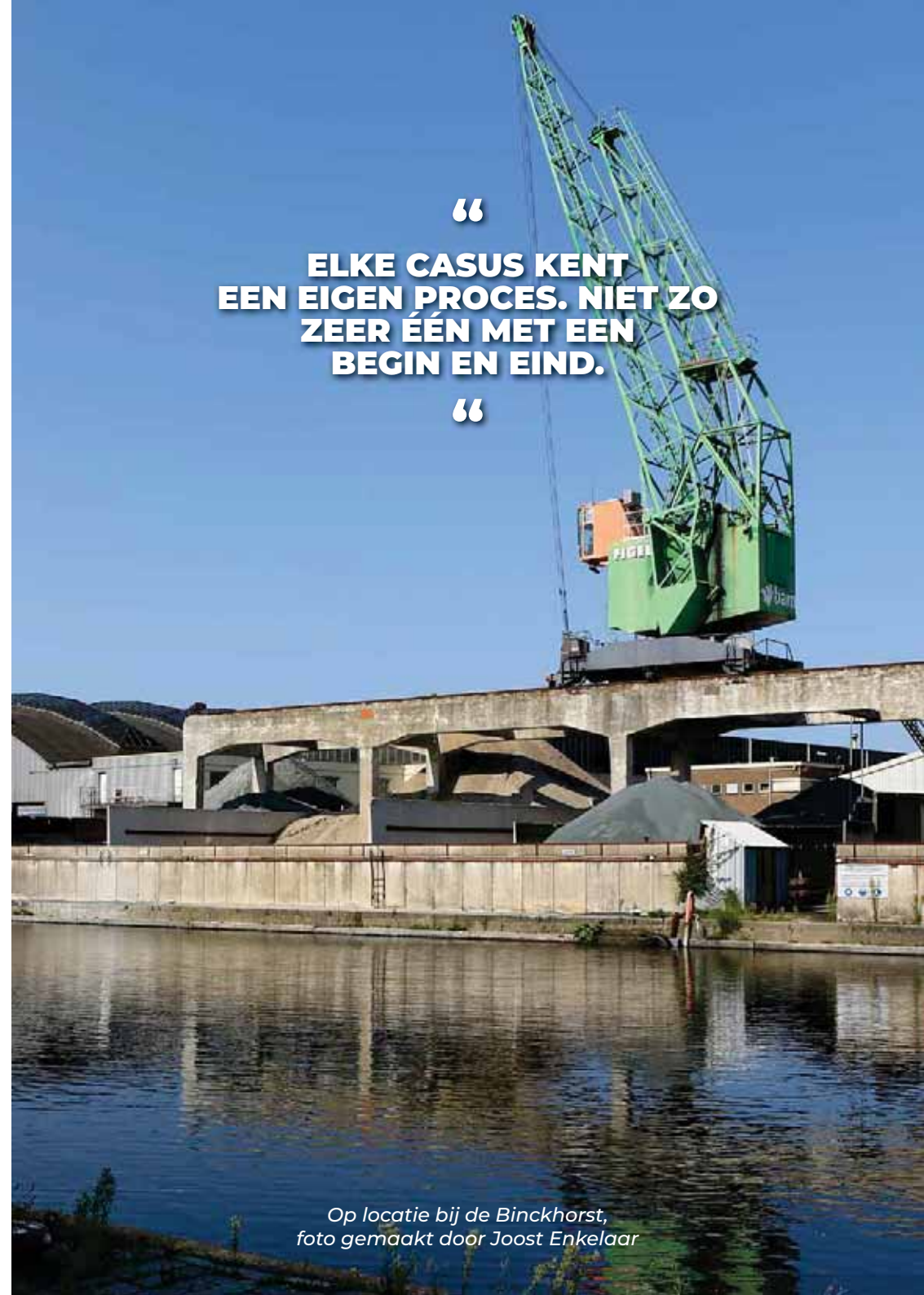
📅 28 September | Online event

On 28/9 the Unesco Commission will organize its second webinar about culture-based solutions for local climate adaptation. The presentations and discussion will specifically focus on participatory processes and creating (local) support for climate adaptation measures.

👤 Koosje Spitz | 📅 28 september 2021

During the webinar three project managers will explain how they involve local communities in the redevelopment and enhancement of landscapes, the renovation of urban neighbourhoods and improving the quality of life, and in creating awareness and engagement for climate action.

“De discussies in het lab hielpen in de voorbereiding van dit webinar”

“
**ELKE CASUS KENT
EEN EIGEN PROCES. NIET ZO
ZEER ÉÉN MET EEN
BEGIN EN EIND.**

“

MAARTEN DOLMANS

Beleidsadviseur erfgoed-archeoloog, Gemeente Venlo

Er zijn burgers, werknemers of ambtenaren die zich vooral naast het werk inzetten voor het uitdragen van de betekenis van ons erfgoed. Het is zaak deze enthousiaste en welwillende personen handvatten te bieden, best practices te laten zien, van elkaar te laten leren en samen op te laten trekken. Dat van elkaar leren en samen optrekken was voor mij als ambtenaar een belangrijke reden om mee te willen doen.

Ik heb lopende het proces kennisgenomen van theorie en praktijk, maar vooral veel mooie ideeën voorbij zien komen. Ik heb gezien en gehoord **wat kan met tomeloze inzet van velen, of wat soms al kan met kleine heel eenvoudige oplossing van een enkeling.**

Om een paar voorbeelden te noemen: erfgoedparticipatie is óók voorafgaand aan raadsvergaderingen aan alle raadsleden een folder overhandigen over de AWN (Archeologische werkgroep Nederland). Of raadsleden enthousiasmeren door een mooie digitale afbeelding van een gerestaureerd pand of fort, aan te laten bieden door een lokale 3D ondernemer. Raadsleden zijn per slot van rekening onze burgervertegenwoordigers, die participatie en erfgoed moeten ademen. Maar participatie is ook een kookcursus van historische gerechten uit eigen stad of streek, of hands on activiteiten waarbij kinderen en volwassenen voelen, zien, ruiken, horen en proeven. En dat allemaal tegelijk.

Kennis opdoen en tegelijk al je zintuigen gebruiken, dat lijkt toch de sterkste manier om erfgoed onderdeel te maken van onszelf. Voor mij was de belangrijkste les: alles kan participatie zijn en het mag heel klein zijn. Daar kan ik in mijn werk wel iets mee denk ik.

“
**KENNIS OPDOEN EN TEGELIJK
 AL JE ZINTUIGEN GEBRUIKEN,
 DAT LIJKT TOCH DE STERKSTE MANIER
 OM ERFGOED ONDERDEEL
 TE MAKEN VAN ONSZELF.**
 ”

“
**BLIJF IN GESPREK.
 PARTICIPATIE IS
 NOOIT AF.**
 ”

“
**ZOEK EEN COLLEGA DIE
 DE DEMOCRATISERING VAN ERFGOED
 OOK BELANGRIJK VINDT EN WORDT
 SAMEN AANJAGER BINNEN JE
 ORGANISATIE.**
 ”

“
**WIE BUITEN DE ORGANISATIE
 ZOU JE KUNNEN HELPEN?
 MAAK EEN KOFFIE AFSPRAAK!**
 ”

“
**WELKE ROL SPEEL JE
 IN EEN TRAJECT?
 DAT KAN WISSELEN.**
 ”

BURGERTAAL VS OVERHEIDSTAAL

Burgertaal: Democratische woorden en daden	Achterliggende democratische waarden
"Wij zijn een club actieve buurtbewoners en vinden dit een heel leuk initiatief om de schiedst onder te zetten."	Zeggenschap en invloed Eigenaarschap
"We pakken dit op met de buurt. Iedereen mag meedoen."	Eigenaarschap Openheid Toegankelijkheid
"We praten met elkaar, we luisteren het niet eens te zijn. Misschien vinden we elkaar en komt daar iets moois uit."	Openheid Diversiteit
"We gaan langs de deuren en praten met elkaar op Twitter en Facebook."	Openheid Toegankelijkheid
"De gaat ons aan het hart en daar blijven we voor rechten."	Duurzaamheid
"We willen geen ruzie met de buurt, we blijven met elkaar in gesprek."	
"We willen geen regeljes invoren, we gaan ervan uit dat mensen naar vermogen gewoon meedoen."	Rechtvaardigheid

MYRTHE VAN NIEKERK

Projectmedewerker Erfgoedhuis Zuid-Holland

Dat participatie nog best lastig is, hebben de labs voor mij bevestigd. **Vaak schuurt de toch wat stroeve werkelijkheid van werkprocessen, beleid en/of erfgoedprojecten met het principe van participatie.**

Wat heb ik geleerd tijdens de labs? Het kan heus wel!

Maar denk goed na over het traject dat je start: **wat wil**

je bereiken met participatie? Wie is je doelgroep? Hoe participatief wil je zijn? Wat zijn je doelen? En nog belangrijker: wat ligt er nog open? Participatie werkt immers alleen als je binnen je project nog ruimte hebt om ook echt wat met de input van je participanten te doen.

TWEE TIPS ZIJN WAT MIJ BETREFT HET MEEST WAARDEVOL:

1. **Laat ruimte binnen je plan** om in te spelen op de wensen, ideeën, opmerkingen en suggesties van je participanten. Wat daarbij kan helpen is, al heel vroeg in het proces met je participatietraject te beginnen, zodat nog niet alles vastligt.
2. **Communication is key!** Wees open en eerlijk over je doelen. Wil je alleen advies? Prima! Geef je groep dan niet het idee dat zij inspraak hebben. Geef je de teugels uit handen? Leuk! Maar laat je groep dan weten wat precies hun verantwoordelijkheden zijn en waar jij de regie houdt. Zo voorkom je teleurstelling, chaos en creëer je een leuker traject voor iedereen!

“Wat neem je mee?” brainstorm tijdens een bijeenkomst

ROBIN RAAIJMAKERS

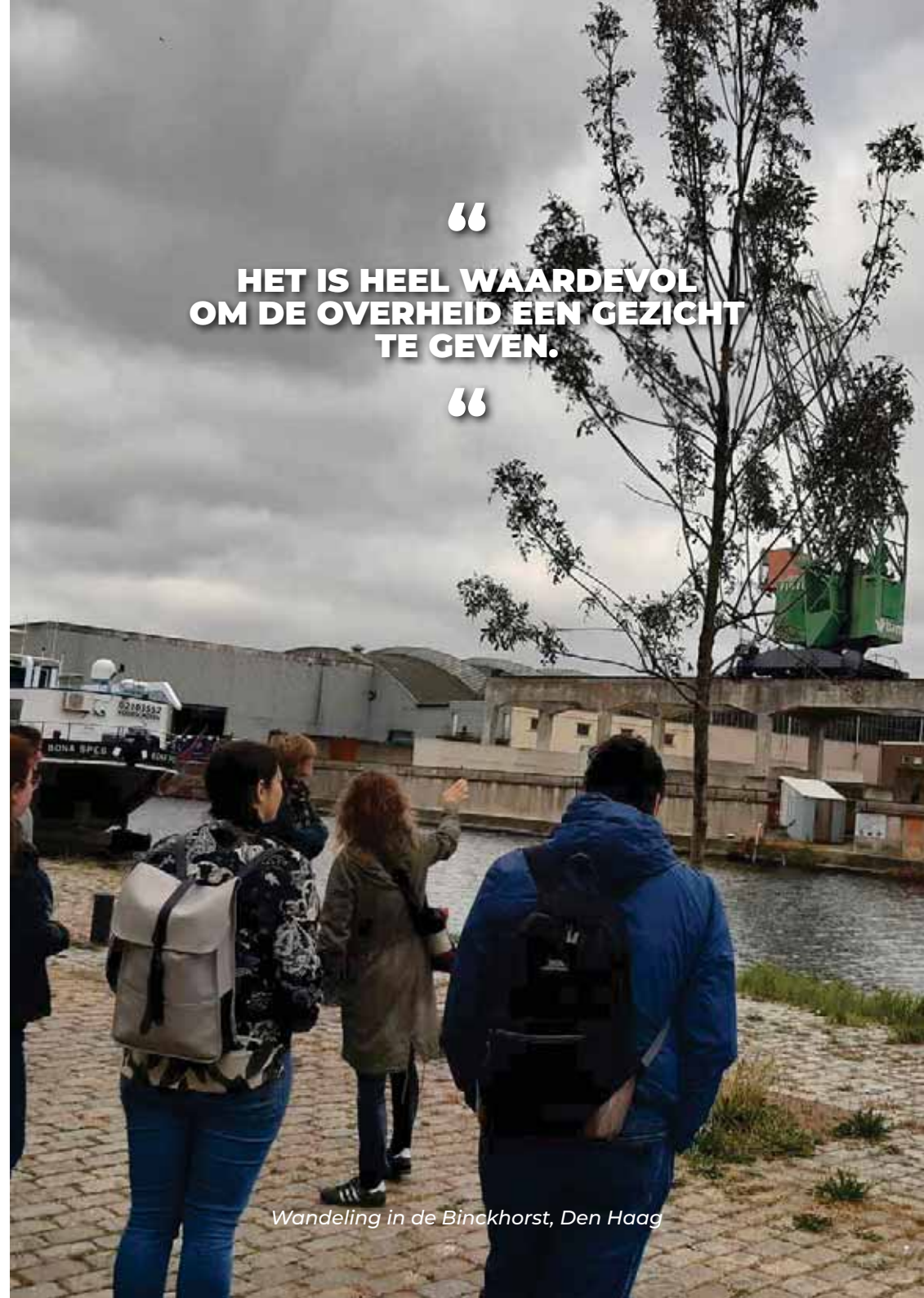
Beleidsmedewerker erfgoed, Gemeente Oss

In mijn praktijk is het vaak een hele kunst om een brug te slaan tussen de systeem- en leefwereld, of kort gezegd: tussen de overheid en de mensen. Er is niet één antwoord, één manier of één oplossing om die brug te slaan en participatie op een goede manier in te richten. **Participatie is in mijn ogen een organisch proces, waarin we allemaal**

zoekende en lerende zijn.

Wat werkt wel? Wat werkt niet? Elkaar op tijd weten te vinden, vertrouwen, de ruimte geven en helder blijven communiceren over behoeftes en verwachtingen is daarbij essentieel. Ook heb ik tijdens bijeenkomsten van het erfgoedparticipatie-lab ervaren dat het heel waardevol is om de overheid, in mijn geval de gemeente, een gezicht te geven. **Zodra de mens achter de organisatie wordt gezien, kan het gesprek op een ander niveau plaatsvinden** en ontstaat de ruimte om met een frisse en open blik samen te werken én leren.

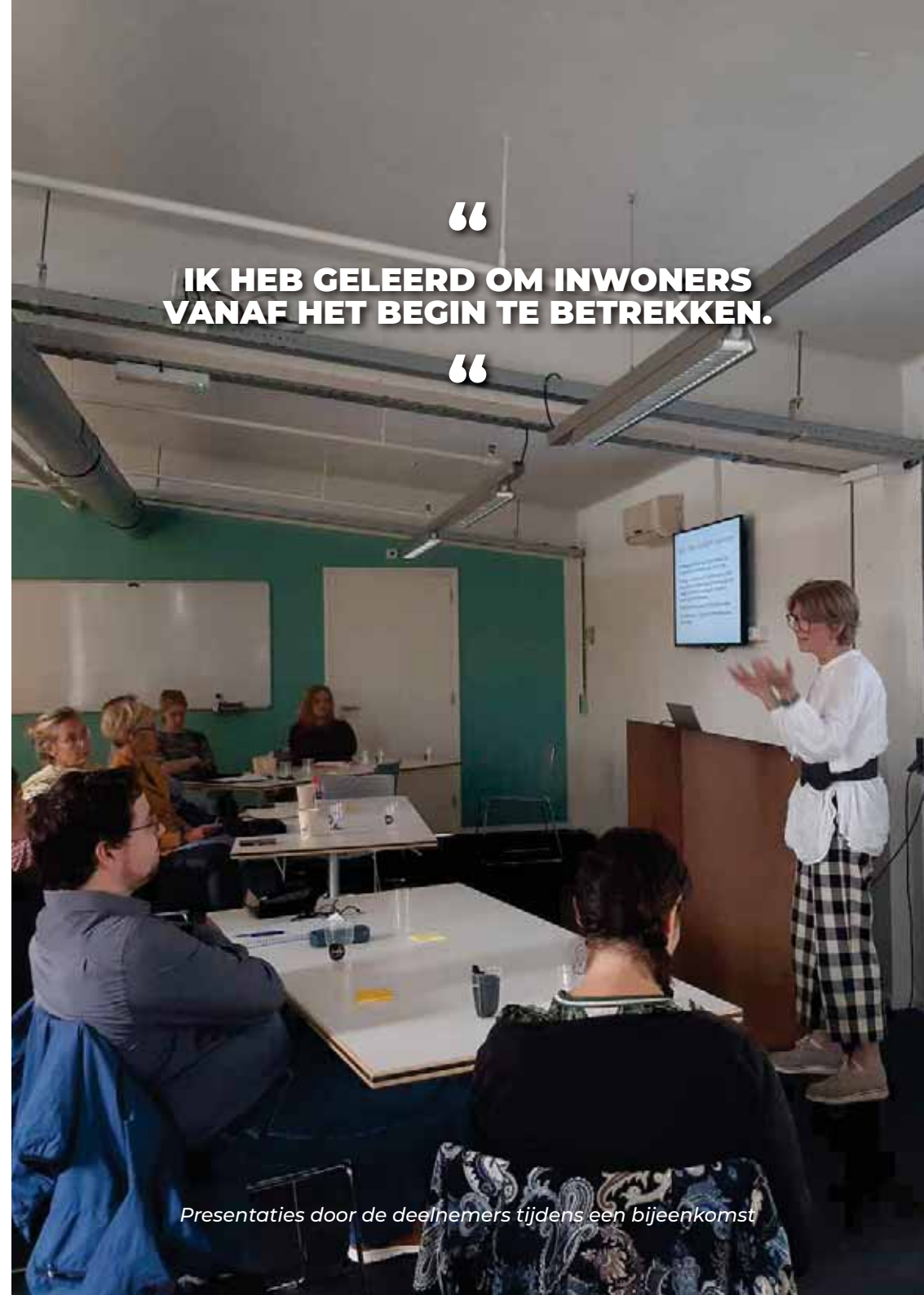
“
**HET IS HEEL WAARDEVOL
 OM DE OVERHEID EEN GEZICHT
 TE GEVEN.**
 ”

FARDO ERINGA

Projectleider Kerkvisie, Gemeente Leeuwarden

Tijdens deze participatielabs ben ik me bewuster geworden van mijn **eigen rol en positie**. Voor mijn eigen casus heb ik geleerd om inwoners vanaf het begin te betrekken en duidelijk te zijn over mijn verwachtingen en transparant te zijn over het 'niveau' van participatie dat ik beoog. Tijdens de erfgoedparticipatie-labs vond ik het prettig om met anderen van gedachten te wisselen. Dit heeft mij geholpen in het vormgeven van mijn kerkvisie project. Zo heeft het me geïnspireerd om niet alleen naar buiten toe om inbreng te vragen, maar **ook intern een klankbordgroep** op te richten. Juist binnen de gemeente is het belangrijk om samen te werken zodat er vervolgens duidelijkere **dialogoog** is met inwoners.

“
**IK HEB GELEERD OM INWONERS
VANAF HET BEGIN TE BETREKKEN.**

“

Inzichten van de deelnemers

PARTICIPATIE PROCESSEN

Inzichten van de deelnemers

PARTICIPATIE PROCESSEN

Op de website van de ErfgoedAcademie vind je meer informatie over de labs, een link naar de eindproducten van alle zes labs en een link naar een gedeeld levend leeslijst met allerlei publicaties over erfgoedparticipatie.

De ErfgoedAcademie organiseert de erfgoedparticipatie-labs in het kader van het programma Faro/erfgoedparticipatie van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Ontwerp en opmaak door Lars Eckardt van Sitback.

© 2021